

УДК 82.1

Войтович Н.М., кандидат історичних наук[©]*Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С. З. Гжицького***ІВАН ФРАНКО – ДОСЛІДНИК ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ**

У статті автор на основі характеристики наукового творчого доробку Івана Франка проаналізувала його основні економічні погляди стосовно тогочасної економічної ситуації Галичини.

Ключові слова: Іван Франко, економіка, Галичина, лихварство, банки.

Вступ. До когорти найвидатніших діячів української національної культури кінця ХІХ – початку ХХ ст., яких породила бойківська земля, безсумнівно, належить уродженець мальовничого карпатського села Нагуєвичі, геніальний письменник, поет, видатний літературознавець, критик і науковець, визнаний представник в галузі філософії, естетики, історії Іван Якович Франко.

Чимало аспектів наукової діяльності Івана Яковича недостатньо вивчено. Ще І.Лисяк-Рудницький відзначав, що І.Франко “попри всі інші заслуги, був першорядним істориком, з дуже широким діапазоном зацікавлень, що охоплював такі різноманітні аспекти історичного процесу, як фольклорні явища, літературу, розвиток соціальних ідей, економічну історію” [6].

Власний “портрет” народу, його характер, темперамент, сприйняття світу яскраво малює краєзнавча спадщина Каменяра. Саме краєзнавчі матеріали дали можливість досліднику найбільш чітко з’ясувати особливості побуту українців Галичини, найкраще вивчити їх господарську діяльність, виробничу культуру і в цілому соціальні та культурні процеси на різних історичних етапах. Це мало колосальне значення, адже в умовах поживлення національного руху краєзнавчі студії ставали вагомим засобом формування національної свідомості народу. В цьому контексті “білою плямою” залишається проблема аналізу економічної краєзнавчої спадщини дослідника, з’ясування його економічних поглядів та теорій.

Як уважав дослідник економічної спадщини Івана Яковича В.Левинський, Іван Франко був “піонерським Каменярем” у суспільно-економічній науці свого часу. Однак, на його думку, Франко не був економістом-теоретиком у вузькому розумінні цього слова, рівно ж як і не був економістом-практиком, бо практичною діяльністю він безпосередньо не займався [5]. І все ж його погляди є цілою епохою в історії української економічної думки.

Матеріал і методи. Беззаперечно, І.Франко був “бездоганним знавцем побуту і життя народу” [3]. Важливо, що письменник першим в українській краєзнавчій науці почав досліджувати побут робітників Галичини у тісному зв’язку з їх політичним та економічним становищем [7]. В цьому контексті

© Войтович Н.М., 2012

цікавою є його стаття “Вандрівка руської молодіжі”, яка дає нам можливість відтворити історичне минуле такого промислового центру Галичини як Борислав. “Копалень нафти в Бориславі тепер уже дуже мало. Румунська і російська нафта своєю конкуренцією давно убили нафту бориславську” [8]. Читаючи цей опис промислового Борислава відчувається, що в галицький край вривається індустріалізація, яка супроводжується ринковою конкуренцією, а також знаходить собі місце поруч із непросвітною убогістю тодішніх сіл і містечок. Дуже прикро, що сучасний Борислав уже давно не “сміється”, як за Франкових часів, а радше, навпаки, – “плаче”. У зв’язку з проблемами водо- та газопостачання це місто фактично опинилося на межі виживання.

Аналізуючи тогочасну статистику, дослідник робить обґрунтований висновок про реальні економічні проблеми в житті Галичини, а саме, що “немає країни в Європі, де б продукувалося на душу менше, де б люди харчувалися гірше і злиденніше за Галичину” [9]. Свої економічні погляди він виклав у листі до Ольги Рошкевич: “Я переконаний, що економічний стан народу, - се головна підстава цілого його життя, поступу. Коли стан економічний плохий, то говорити про поступ, науку – проста балаканина...” [11].

Отже, у творчій спадщині Івана Яковича чільне місце посідають економічні науки. Важливим є те, що його насамперед хвилювала доля селянства, що становило основну частину українського населення. Досліднику вдалося здійснити задум змалювати життя галицького народу у всіх його проявах. Аналізуючи становище галицьких селян, Каменяр зауважував, що останні харчуються дуже бідно. Причин такого низького рівня споживання, на думку І.Франка, не треба шукати у фізичній дегенерації чи нездатності галицького робітника та селянина. Навпаки, вони нічим не гірші за німців чи англійців. Головною причиною економічної відсталості Галичини Каменяр вважає брак засобів, землі і сучасних знарядь праці [9].

Не обминув увагою письменник і таке явище як лихварство. Лихварством прийнято вважати “надання позики на кабальних умовах” [2]. В економічній праці “Лихварство в Галичині” Іван Франко називає Галичину класичним краєм лихварства [12]. Виокремлюючи головні чинники, які змушували селянина звертатися до лихваря, дослідник зазначає, що це були стихійні лиха, неврожай, пишні весілля, хрестини і похорони, судові процеси і спадкові переговори, урядові податки [12]. Закон від 14 червня 1868 року проголошував для всієї Австрії, а відповідно, і для Галичини, повну свободу процентної норми і лихварства. Лихварі почали звертатися в суди і без страху вимагати найвищі проценти і неустойку від боржників. Тому й небезпідставно правова секція Галицького сейму у 1874 році констатує, що ні один край Австрійської монархії не може “похвалитися” такою величезною кількістю професійних лихварів, як Галичина [1].

Як відомо, лихварями здебільшого були євреї. Трагізм ситуації полягав у тому, що євреї навмисне замовчували перед селянами термін сплати, щоби пізніше стягнути з них проценти за зволікання та неустойку. Як наслідок – борг зростав до такого розміру, що усього майна боржника не вистачало на його

покриття. До того ж, щоб ще більше заробити на селянській біді лихварі агітували й організували їх виїзд на заробітки за кордон. Така лихварська практика стала однією з головних причин еміграції галичан за межі монархії. Як ця ситуація нагадує наше сьогоднішнє!

Разом з приватним лихварством існувало в Галичині лихварство банкове. Зацікавленість Івана Франка цим явищем, очевидно, пов'язана із заснуванням перших банків, їх розвитком, наступним банкрутством, наслідки яких ставали важким тягарем для клієнтів, зокрема для малозаможних селян: “Рустикальний банк (один з перших галицьких банків (1867-1883). – *Н. В.*) можна вважати головним його представником, оскільки саме він показав іншим банкам шлях до грабування народу” [12]. Цей банк здобув сумної слави “інституції для обдирання селянської шкіри”, 15-літню діяльність якої І.Франко порівнює із знищенням українського народу татарськими ордами у XVI-XVII ст [5]. У цьому випадку Іван Франко, як фахівець-економіст, пропонує створити своєрідний інститут взаємодопомоги – різні форми кооперації, громадські позичкові каси, позаяк лише тоді всі кошти залишаться в казні сільської громади, а не перейдуть у кишеню лихварів [10]. Саме тому Іван Якович уважає будь-які фінансові установи “ворогом, який діяв легально і спустошував за допомогою документів”, “лабіринтом без виходу” [10]. Найбільше уваги І.Франко приділив сільськогосподарській кооперації. У ній він вбачав реальний шлях виходу із ситуації. У статті “Як би нам в біді рятуватися” дослідник писав: “Нам здається, що тут треба почати раду і роботу – від громади” [17]. Саме громадське господарювання допомогло б подолати малоземелля, обмеженість ресурсів, неможливість застосування прогресивних технологій.

Можна сміливо констатувати, що дослідник був прихильником ідеї ощадності, котра особливо розвинеться у 20-30-их рр. ХХ ст., закликаючи українців до активної банківської діяльності, вчитися ощадливості у поляків, євреїв на інших народів [4]. Адже “основою економічного гаразду є власна праця, запопадливість, підприємливість і ощадність кожного поодинокого чоловіка” [14].

Разом із соціально-економічним піднесенням І.Франко мріяв і про національне відродження. У статті “Поза межами можливого” він обґрунтовує свій погляд на національний розвій України. Автор зазначає, що політична несамостійність нації створює несприятливі умови для пригноблення її іншими сильнішими націями. Отже, дослідник робить висновок, що національно-економічні питання спонукають націю до пошуку шляхів виборювання політичної самостійності [16]. Саме тому всі економічні вимоги та негаразди повинна вирішувати та реалізовувати держава, передовсім інтелігенція. Адже працююче населення здебільшого є неосвіченим та знедоленим, не здатним самотужки знайти вихід із скрути. В той час як суспільно-просвітницька діяльність еліти, на думку Франка, призведе до усвідомлення простим населенням свого важкого становища, розуміння шляхів боротьби за поліпшення соціально-економічного життя.

Спорадично економічні погляди Франка можна висвітлити крізь призму аналізу його художньої спадщини. У ній, зокрема, часто присутній образ лихваря. Наприклад, у збірці “Мій Ізмарагд”: “Лихвар і п’яниця – се два побратими: сам чорт побратимство зв’язав поміж ними”; “...Пазюк розумний дід, з кропиви він збирає мід: він у селі над всіх моцар, бо він собі багач-лихвар” [13]. У повісті “Перехресні стежки” також присутній нетиповий для української літератури образ лихваря – Вагман “п’явка повітова”: “...я знаю закони, знаю людей і вмю так зручно обмотати їх, що вони тільки зіпають у моїх сітках... Вони знають один закон, а я знаю десять способів, щоб обійти той закон” [15]. Проте після особистої життєвої трагедії Вагман допомагає селянам позбутися боргів. Мабуть, саме цим персонажем Іван Франко намагається показати шляхи і способи розв’язання існуючих протиріч в українсько-єврейських відносинах.

Висновок. Економічні науки займають особливе місце у творчому доробку Івана Франка, який при з’ясуванні тих чи інших економічних поглядів і теорій вдавався за аргументами до конкретно-історичного матеріалу. Втім уся його економічна діяльність носила практичний прикладний характер, позаяк своє життя він присвятив служінню простому народу, тобто, прагнув реально допомогти останньому позбутися злиднів, соціального, політичного та економічного гноблення.

Література

1. Броженко В. Лихварство в Галичині кінця XIX – початку XX ст. / В.Броженко // Історичні пам’ятки Галичини. – Львів : ЛНУ ім. І.Франка, 2008. – С. 63.
2. Великий тлумачний словник української мови / Упоряд. Т.В.Ковальова. – Х. : Фоліо, 2005. – С. 367.
3. Веркалець М. А.Кримський у колі своїх сучасників / М.Веркалець. – К., 1990. – С. 17.
4. Злупко С. Економічна думка України (від давнини до сучасності) / С.Злупко. – Львів, 2000. – С. 266.
5. Левинський В. Франко як економіст / В.Левинський. – Скрантон, 1957. – С. 108, 85.
6. Лисяк-Рудницький І. Структура української історії в XIX столітті / І.Лисяк-Рудницький // Історичні есе. – К., 1994. – Т. 1. – С. 195.
7. Скоромовський В. Іван Франко як краєзнавець / В.Скоромовський // Краєзнавець Прикарпаття. – 2004. – №. 3. – С. 42.
8. Франко І. Вандрівка руської молодіжі / Іван Франко // Діло. – 1884. – 30 липня. – С. 15.
9. Франко І. Злидні Галичини в цифрах / Іван Франко // Зібрання творів : У 50 т. – К., 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 62, 8.
10. Франко І. Економічні праці (1888-1907) : Зб. творів у 50-ти томах / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. 1. – С. 177, 277.

11. Франко І. Лист до О.Рошкевич / Іван Франко // Економічні праці (1888-1907): Зб. творів у 50-ти томах. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 48. – С. 111.
12. Франко І. Лихварство в Галичині / Іван Франко // Економічні праці (1888-1907): Зб. творів у 50-ти томах. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 373 – 392.
13. Франко І. Мій Ізмарагд / Іван Франко // Поезія : Зб. творів у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1976. – Т. 2. – С. 203, 244.
14. Франко І. Народна програма / Іван Франко // Зібрання творів : У 50 т. – К., 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 531.
15. Франко І. Перехресні стежки / Іван Франко. – Х. : Ранок, 2003. – С. 323.
16. Франко І. Поза межами можливого / Іван Франко // Зібрання творів : У 50 т. – К., 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 280.
17. Франко І. Як нам в біді рятуватися / Іван Франко // Зібрання творів : У 50 т. – К., 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 165.

Summary

Voitovich N.M.

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskij*

IVAN FRANKO – RESEARCHER OF ECONOMIC LIFE OF GALYCHYNA

In article the author on basis of characteristics of the scientific creative achievements of Ivan Franko has analysed his main economic views accordingly to that time economic situation of Galychyna.

Key words: *Ivan Franko, economics, Galychyna, usury, banks.*

Рецензент – д.е.н., професор Шульський М.Г.